

TÜRKDİLLİ ÖLKƏLƏRİN PARLAMENT ASSAMBLEYASI

İQTİSADİ ƏMƏKDAŞLIQ KOMİSSİYASI

DOQQUZUNCU İCLAS

Nur-Sultan, 20 may, 2022-ci il

“POST-PANDEMİYA İQTİSADİYYATI: KOS-LARA DÖVLƏT DƏSTƏYİ” HESABAT

I. GİRİŞ

Əksər dünya ölkələrinin iqtisadiyyatı kiçik və orta sahibkarlığın (KOS) inkişafı və davamlılığından asılıdır. Ölkələrin ümumi daxili məhsulunda (ÜDM) KOS-ların payı 20-60% arasında dəyişir. Hesablamalara görə, 2030-cu ilədək təxminən 60 milyon iş yerinə tələb artacaq və hal-hazırda hər 10 iş yerindən 7-si KOS-lar tərəfindən yaradılmaqdadır.

Aşağı gəlirli xərc-mənfəət nisbəti ölkədə qeyri-rəsmi və ya kölgə iqtisadiyyatının artmasına təsir göstərir. Bunun əlverişsiz vergi və gömrük yükləri, aşağı qiymətli sosial təminatlar, iqtisadi fəaliyyətin xüsusi şərtləri barədə məlumatlılığın olmaması və s kimi səbəbləri mövcuddur.

Yaxşı inkişaf etmiş və səmərəli şəkildə fəaliyyət göstərən KOS-lar əhalinin işlə təmin edilməsi yolu ilə yoxsulluğun aradan qaldırılması (G1), əhalinin məşğulluğu nəticəsində sıfır aclıq (G2), qadınların biznesdə iştirakı ilə gender bərabərliyi (G5), gəlir gətirən və müvafiq olaraq iqtisadi artıma səbəb olan yaxşı iş (G8), KOS-ların ətraf mühit layihələrinə cəlb edilməsi və iştirakı (G3, G6, G7, G9, G12, G13) kimi mühüm qlobal məqsədlərə nail olunması üçün uyğundur.

KOS-ların qabaqcıl və davamlı işi dövlət dəstəyinin qanuvericiliklə tənzimlənən maliyyə, məsləhət, vəkillik, vergilərin azaldılması və üstünlükləri, asan qeydiyyat və s. kimi mühüm amillərindən asılıdır.

İqtisadiyyatda durğunluğun aradan qaldırılması məqsədi ilə problemin qəbulundan başlayaraq qərarların qəbulu vasitəsilə KOS-ların mümkün asanlaşdırılmasına qədər bütün səviyyələrdə tədbirlər görülməlidir.

II. ÜZV DÖVLƏTLƏRDƏ KOS-LARIN İNKİŞAFI

AZƏRBAYCAN

Nazirliklərdən başqa Azərbaycanda kiçik və orta biznesin inkişafına və asanlaşdırılmasına dəstək vermək vəzifəsi Azərbaycan Respublikasının Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyinə (KOBİA) həvalə edilmişdir..

Azərbaycanda KOS-un ölkənin qeyri-neft sahəsində ÜDM-də payı bu gün demək olar ki, 24% səviyyəsindədir. “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”na uyğun olaraq 2023-cü ilədək kiçik və orta sahibkarlığın ümumi daxili məhsulda xüsusi çəkisinin 15%-dən çox artırılması nəzərdə tutulur.

2020-ci ildə KOS-larda 350 minə yaxın insan işlə təmin olunub.

Ləğv edilmiş və yeni açılan KOS-ların say fərqi yeni açılanların xeyrinə fərqlənir. Hətta 2020-ci ilin şiddətli pandemiya ilində bağlanan KOBİ-lərin sayı 2019-cu ildəkindən daha az olub: müvafiq olaraq 22571 və 30483.

2020-ci ilin pandemiya ili ərzində Azərbaycanda 316 mindən çox kiçik və orta sahibkarlıq subyekti fəaliyyət göstərüb. 2019-cu illə müqayisədə bu, 45000 KOB-dan çoxdur.¹

Covid-19 pandemiyası və 44 Günlük Müharibə ölkədə rəqəmsallaşmanın inkişafına təkan verdi. Azərbaycanda pandemiya uyğunlaşma və sosial-iqtisadi həyatın sabitləşməsi üçün müxtəlif layihələr təqdim edilmiş və həyata keçirilmişdir. Ağıllı Şəhər və Ağıllı Kənd kimi layihələr və onların Qarabağ regionunda həyata keçirilməsi şəhər/kənd idarəçiliyi üçün informasiya və kommunikativ texnologiyaların inteqrasiyası prosesini təşviq edir. “Ağıllı kənd” layihələrinin həyata keçirilməsi bir anda bir neçə məsələni həll edir: daxili miqrasiyanın azalması; kəndlərin urbanizasiyasının qarşısının alınması, bununla da davamlılığın təmin edilməsi; şəhər və kəndlərdə xidmət göstərilməsinin tənliyi; müasir texnologiyalardan istifadə etməklə ağıllı kənd təsərrüfatının təşviqi; kəndlərdə həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi; işlə təmin edir. Bununla yanaşı, ölkənin 2030-cu ilə qədər İnkişaf Strategiyasına uyğun olaraq,

¹ Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi (ARDSK) - <https://www.stat.gov.az/source/entrepreneurship/?lang=en>

KOBİA və hökumət strukturları kiçik və orta sahibkarlara öz bizneslərində rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi və istifadəsinə kömək etmək üçün regionlarda mərkəzlər açır.

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti mikro və kiçik sahibkarlığın inkişafına kömək etmək məqsədi ilə biznesin aparılmasında innovasiyalar üçün 3 il müddətinə gəlir vergisindən azad olan biznesdə startapların meyarları nəzərə alınmaqla Vergi Məcəlləsinə dəyişiklik edilməsi haqqında Əsasnaməni təsdiq edib. (Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 29 yanvar 2021-ci il tarixli 20 nömrəli qərarı). Bir il ərzində 40-a yaxın sahibkar KOBİA-dan Start-up Sertifikatını qazanıb.²

Ölkə üzrə 21 KOB İnkişaf Mərkəzi fəaliyyət göstərir³. Onların Qarabağ bölgəsində də açılması planlaşdırılır. Qarabağda biznes qurmaq və onun bərpasında iştirak etmək üçün minə yaxın layihə KOBİA-ya müraciət edib: 27% tikinti, 27% ticarət və xidmət, 20% sənaye, 18% kənd təsərrüfatı, 8% turizm, səhiyyə, təhsil, mədəniyyət və s.

KOS-un inkişafına dövlət və onun təsisatları tərəfindən əlavə dəstək mikro, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına yönəlmiş təhsil, elm və tədqiqat layihələrinə maliyyə ayrılmasıdır.

Azərbaycanda hüquqi şəxs qeydiyyatı olmayan sahibkarların 21%-dən bir qədər çoxunu qadın fərdi sahibkarlar təşkil edir. Qadın sahibkarlığının dəstəklənməsi təkcə hökumət səviyyəsində proqram və planların hazırlanması ilə deyil, həm də KOBİA, USAİD, Aİ və digər təşkilatların əməli işləri ilə həyata keçirilir. Biznesin aparılması ilə bağlı innovasiya məsləhətləri verməklə qadınların ticarətdə iştirakını artırmaq məqsədi daşıyan “Qadınların milli biznes gündəliyi” adlı yeni platforma yaradılmışdır. Qadın sahibkarlığı ildən-ilə inkişaf edir. Pandemiya dövründə sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan qadınların sayı artmış, Qadın Sahibkarlığının İnkişafı Assosiasiyası müxtəlif tərəfdaşlarla əməkdaşlığa dair 47 Memorandum imzalamışdır.

QAZAXISTAN

Qazaxıstanda 1,3 milyondan çox kiçik və orta sahibkarlıq subyekti var⁴. 2020-ci il ərzində (pandemiya məhdudiyətləri ilə əlaqədar ən çətin il) Qazaxıstanda KOB subyektlərinin sayı 27 min subyekt artmışdır.⁵

² <https://report.az/ru/biznes/v-azerbajdzhane-eshe-chetyre-predprinimatelnya-poluchili-startap-sertifikaty/>

³ <https://www.trend.az/business/economy/3468220.html>

⁴ Qazaxıstan Milli Statistika Bürosu - <https://stat.gov.kz/official/industry/139/statistic/7>

⁵ Ibid

Son beş ildə KOS-un ölkənin ÜDM-də payının 1-1,5% səviyyəsində artım tendensiyası müşahidə olunur. Son üç ildə KOS-un ÜDM-dəki payı 31,7%-38,2%⁶ arasında dəyişir və 2025-ci ilə qədər 35%-ə çatdırılması planlaşdırılır.

KOS-da 3,47 milyon insan məşğuldur və onların üçdə biri Almatı və Nur-Sultan şəhərlərində çalışır.

Qazaxıstanda kiçik və orta biznesə kömək kimi dövlət tərəfindən maliyyə və qeyri-maliyyə dəstəyi olub. 2020-ci ildə vergi yükünün azaldılmasını və maliyyə vəsaitlərinə çıxış imkanlarının genişləndirilməsini təmin edən 3 paket antiböhran tədbirləri həyata keçirilib. Milli İqtisadiyyat Nazirliyinin məlumatına görə, dövlət hesabına sahibkarlığa dəstək ümumilikdə 1 trln. KZT⁷ hesablanır. Mikro və kiçik biznes 2020-ci ilin yanvar ayından üç il müddətinə gəlir vergisindən azad edilib.

2020-ci ildə pandemiya şəraitində olan Qazaxıstanın ÜDM-i təxminən 170 milyard ABŞ dolları səviyyəsində olduğu halda, dövlət dəstəyi və iqtisadiyyata müdaxilənin həyata keçirilməsi ilə 2021-ci ildə ÜDM 4% artıb. Bir il ərzində ÜDM-in artımı 6,8 milyard ABŞ dolları təşkil edib və 2,16 milyard dolları KOS-un Qazaxıstan iqtisadiyyatındakı payına düşür.

2020-ci ilin sonuna KOS-da məşğul olanların sayı 2,3% azalaraq 3,4 milyon nəfər olub.

Pandemiya Qazaxıstanda pərakəndə e-ticarətin 93% inkişafına təkan verdi və bazar əhəmiyyətli dərəcədə gündəlik həyat malları və qida məhsullarına yönləndirildi. Bu istehlak vərdişi daha davamlı oldu və hətta kilidlər bitdikdən sonra da tez-tez istifadə edildi.⁸ Biznes yönümlü sahibkarlar yeni işlənmiş tətbiqlərin və texnologiyaların tətbiqi ilə kuryer xidmətləri sahəsini geniş şəkildə inkişaf etdirməyə başladılar.

Rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi və onun TÜRKPА-ya üzv dövlətlər arasında geniş istifadəsi Qazaxıstanda ən inkişaf etmiş sahədir.

Biznes üçün elektron xidmətlərdən istifadə 2020-2021-ci illərdə müvafiq olaraq 66%-dən 97,5%-ə qədər artıb.⁹ “DAMU” Sahibkarlığın İnkişafı Fondunun rolu Qazaxıstanda kiçik və orta sahibkarlığa dəstək verən əsas aktorlardan biridir.

İqtisadi fəaliyyətin və gündəlik həyatın bütün sahələrinin rəqəmsallaşdırılması beş ölçüyə yönəlmiş “Rəqəmsal Qazaxıstan” Dövlət

⁶ Ibid

⁷ Qazaxıstan Respublikası Milli Sahibkarlar Palatası - <https://atameken.kz/ru/news/43103-kak-gosudarstvo-podderzhivaet-biznes>

⁸ <https://kapital.kz/business/91800/kak-pandemiya-transformiruyet-rynok-e-commerce.html>

⁹ <https://kapital.kz/finance/102607/mery-gospodderzhki-msb-cherez-fond-damu-otsifrovany.html>

Proqramı çərçivəsində həyata keçirilir: iqtisadiyyatın rəqəmsallaşdırılması; elektron hökumətə keçid; rəqəmsal İpək Yolunun həyata keçirilməsi; insan potensialının inkişafı; innovativ ekosistemin yaradılması.¹⁰

“Biznesin Yol Xəritəsi – 2025” 5 il müddətinə əlavə dövrlə kredit məbləğinin 7 milyard manata qədər artırılmasını nəzərdə tutur, sektor məhdudiyyətləri də aradan qaldırılıb.

Qazaxıstanda ümumi əhalinin 51%-ni qadınlar təşkil edir və məşğul əhalinin payında onlar da təxminən yarısını - 49%-ni təşkil edir. Eyni zamanda, qadın sahibkarlığının ÜDM-də payı 39% təşkil edir.¹¹

2020-ci ilin noyabrında Qazaxıstan BMT-nin Qadınlar Təşkilatının icraçı şurasına seçilib. Bir il əvvəl BMT-nin Qadınların Nyu-Yorkdakı baş qərargahı DAMU Fondunun Qadınların Gücləndirilməsi Prinsiplərinə Dəstək Bəyannaməsini imzalayacağına razılaşdı. Bu sənədi Google, Citigroup Inc., Nasdaq, PwC, Ernst & Young və Coca-Cola daxil olmaqla 2639 şirkət imzalayıb.

Qazaxıstan iqtisadiyyatının gender strukturunun təhlili göstərir ki, qadınlar ənənəvi olaraq qadın biznesi hesab edilən sahələrdə üstünlük təşkil edir: təhsil (67%), səhiyyə (53%), ticarət (54%). Qadınlar daşınmaz əmlak əməliyyatları (61%), yaşayış və iaşə xidmətləri (58%) sahələrində önəmli vəzifələr tuturlar. Eyni zamanda, iş qadınları kişilər üçün ənənəvi hesab edilən sektorlarda getdikcə daha çox inamlı olurlar: sənaye (30%), rabitə (38%), tikinti (23%) və nəqliyyat (19%).

AİB, AYİB-in dövlət proqramları və maliyyə proqramlarının dəstəyi ilə bizneslərini inkişaf etdirmək üçün maliyyə dəstəyi almış bütün sahibkarların 57%-i qadın sahibkarlardır.

QIRĞIZISTAN

Qırğız Respublikasında 900 minə yaxın KOS subyektləri mövcuddur. Pandemiya zamanı KOS subyektlərinin sayının artımı subyektlərin 16 min artması ilə 2 % təşkil etmişdir.¹²

2020-2021-ci illərdə Qırğızıstanın KOS-nin ölkənin ÜDM-dəki payı 37 %-dən 42 %-dək yüksəlmişdir və onun artımı zamanla¹³ iqtisadiyyatın 3,6 % ümumi artımı¹⁴ ilə davam edəcəkdir.

¹⁰ Rəqəmsal Qazaxıstan - <https://digitalkz.kz/napravleniya-programmy/>

¹¹ DAMU - https://damu.kz/news/detail.php?ELEMENT_ID=28925

¹² Qırğız Respublikasının Milli Statistika Komitəsi (QRMSK) KOS – <http://www.stat.kg/ru/statistics/maloe-i-srednee-predprinimatelstvo/>

¹³ Ibid

KOS iqtisadi fəaliyyətə cəlb olunmuş Qırğızıstan əhalisinin, demək olar ki, 21 %-nin və ya əmək qabiliyyətli əhalinin 14 %-nin işəgötürəninə çevrilmiş, KOS-də çalışanların sayı 520 min nəfərə çatmışdır¹⁵.

KOS-nin və iqtisadiyyatın COVID-19 pandemiyası səbəbindən zərər görmüş sektorlarının dəstəklənməsi məqsədilə Qırğızıstan Hökuməti və Parlamenti pandemiyaya qarşı durmaq üzrə Planı işləyib hazırlamış, təsdiq etmiş və həyata keçirmiş və eyni zamanda, işlər davam etməkdədir. Buraya 4 paket daxil olmuşdur:

- Biznesə yoxlamalara müvəqqəti moratorium (bütün vergilərin və kreditlərin ödənilməsinin müəyyən müddətə təxirə salınması daxil olmaqla);
- Bişkekdə “bir pəncərə” sistemi ilə Biznes Xidmət Mərkəzinin (BXM-nin) açılması; daha sonra eyni mərkəzlər Qırğızıstanın digər şəhərlərində açılacaqdır;
- Biznes icazə sənədləri üçün məlumat portalının həyata keçirilməsi;
- 2022-2026-cı illərdə qadın sahibkarlığının dəstəklənməsi üzrə milli proqramın hazırlanması və qəbulu.

Kənd təsərrüfatı, istehsalat və qadın sahibkarlığı sahələrində xüsusi xidmətləri və kreditləri təmin edə bilmələri məqsədilə banklar üçün əlavə kapitallaşma kimi Mərkəzi Bankdan 4 milyard som vəsait ayrılmışdır.

Praktiki tədbirlər nəticəsində dövlət büdcəsinin gəlirləri (2021-ci ilin 10 ayı ərzində) 164.1 milyard som təşkil etmişdir ki, bu da 3.7 milyard som profisit anlamına gəlir (2020-ci ilin müvafiq dövründə büdcə kəsiri 16 milyard som təşkil edib).

Qırğız Respublikasının yeni Vergi Məcəlləsi hazırlanmış, qəbul edilmiş və 2020-ci ilin 1 yanvar tarixindən qüvvəyə minmişdir. Biznesin kölgə və qeyri-formal iqtisadiyyatdan çıxacağı gözlənilir.

Təxminən 20-25 % təşkil edən kölgə iqtisadiyyatından çıxış, işçilər və işəgötürənlərin əksəriyyəti üçün iqtisadiyyatı formal etmək üçün tövsiyələrlə bir sıra tədqiqatlar həyata keçirilmişdir.¹⁶ Biznesmenlərin 64 %-nin kölgə iqtisadiyyatından çıxışı dövlət büdcəsinin gəlirlərini artıracqdır.

Öz bizneslərini davam etdirmək üçün böyük şirkətlər öz məhsullarını daha kiçik şirkətlərə (xüsusən restoran sənayesində) ödənişsiz çatdırırdılar.

¹⁴ QRMSK ÜDM - <http://www.stat.kg/ru/news/po-itogam-2021-goda-otmechen-rost-valovogo-vnutrennego-produkta/>

¹⁵ QRMSK KOS

¹⁶ Dr. Kanat Tilekeev, iyun 2021-ci il - <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/bischkek/18023.pdf>

Böyük şirkətlərdən bu əlavə yardım kiçik biznes subyektləri üçün əlavə kapitala qənaət etməyə yardım etdi.

Bəzi tikiş fabrikləri birdəfəlik maskalar və birdəfəlik fərdi qoruyucu geyimlər tikmək üçün istehsallarını yenidən profilləşdirmişdir. Bundan əlavə, bu məqsədlər üçün yeni fabriklər açılmışdır. Bu istehsalın təxmini həcmi ildə 100 milyon maskadır. Kiçik tikiş fabrikləri dizaynlı maskalar istehsal etməyə başladılar.

Təhsil platformalarının və pərakəndə satış məqsədilə elektron ticarətin tənzimlənməsi yardım etmək üçün İT sahəsində çoxlu sayda işlər və iş yerləri yaradılmışdır.

Ölkədaxili və beynəlxalq çatdırılma xidmətləri çox tələb olunmuş, logistika biznesinin yeni başlanğıcına start verilmişdir.

Qırğızıstan turizm üçün sərhədlərini açan və COVID-19 infeksiyasının qarşısının alınması üzrə müəyyən qaydalara əməl etməklə hər kəsə məhdudiyyətsiz ölkəyə daxil olmağa icazə verən TÜRKPAA üzv dövlətlərindən biri olmuşdur. Buna baxmayaraq, yeni şərait ölkədə turizm sektorunu beynəlxalq yönümlüdən daxiliyönümlüyə doğru yenidən profilləşdirmişdir.

2019-2023-cü illər üçün Qırğızıstanın Rəqəmsal Strategiyasına əsasən, hüquqi sənədlər qəbul edilmiş və bunlar arasında biri "Elektron ticarət haqqında Qanun" olmuşdur. Bundan əlavə, hökumət strukturları və Parlament "Rəqəmsal Məcəllə"nin işlənilib hazırlanması və qəbulu üzərində çalışır.

Rəqəmsallaşmanın inkişafı ölkənin iqtisadiyyatı üçün çağırış və faydadır. Prosesə daxil olma və irəliləyiş Qırğızıstan iqtisadiyyatına və KOS-yə bazarda daha rəqabətqabiliyyətli olmağa və milli iqtisadiyyatı qorumaq ehtiyaclarını yerinə yetirməyə yardım edir.

2021-ci ilin sonunda "2022-2026-cı illər üçün qadın sahibkarlığının dəstəklənməsi və inkişafı üzrə Proqram" qəbul edilmişdir. Proqramın həyata keçirilməsi maliyyə resurslarına çıxışı, bizneslə məşğul olmaq üzrə kouçinq kurslarını və qadın sahibkarların sayının artırılmasına yardım etməyi əhatə edir. Qadın Biznes Assosiasiyası ölkənin bütün bölgələrində, xüsusən də ucqar ərazilərdə proqramın məlumat kampaniyasına başlamışdır.

TÜRKİYƏ

Türkiyədə kiçik və orta sahibkarlıq bütün sahibkarlıq müəssisələrinin, demək olar ki, 91,9 %-ni təşkil edir. 2020-ci ilin ortalarında Türkiyədə kiçik

və orta sahibkarlıq subyektlərinin sayı 2 milyon subyekt səviyyəsinə çatmışdır.

Türkiyə Palatalar və Birjalar Birliyinin (TOBB) qiymətləndirmələrinə əsasən, hazırda KOS-nin payı artıq ÜDM-nin 62 %-nə çatmış, böyüməsi və daha böyük istehsala inteqrasiyası proqnozlaşdırılır.

TOBB-nin məlumatına görə, ölkədə KOS-nin həyata keçirdiyi ümumi dövriyə 645 milyard ABŞ dolları səviyyəsindədir.

Ölkədə ümumi məşğulluğun təqribən 74 %-i KOS-nin payına düşür.

Bağlanmış və müflis olmuş KOS subyektlərinin xüsusi sayları barədə məlumat mövcud deyil, lakin mediada mövcud olan məlumata görə, 2020 və 2021-ci illərdə təqribən 200000 KOS subyektinin bağlanması bildirilir. Ölkə üzrə ümumi aktiv olan 3,2 milyon KOS subyekti ilə müqayisədə¹⁷ bu bütün KOS-nin 6,3 %-ni təşkil edir. Bağlanmanın səbəbi müxtəlif ola bilər: yanlış idarəçilikdən təsadüfə qədər.

Türkiyə hökuməti COVID-19 pandemiyası zamanı iqtisadiyyatının dəstəklənməsi üçün ÜDM-nin 14 %-i səviyyəsində maliyyə yardımı ayırmışdır.

Hökumətin maliyyə dəstəyi COVID-19 pandemiyası ilə əlaqədar, sağlamlığın qorunması və gigiyena məhsulları istehsal edən KOS subyektlərinə verilmişdir.

Bundan əlavə Türkiyə Sənaye və Texnologiya Nazirliyi pandemiya cavab olaraq, BMT-nin İnkişaf Proqramı (UNDP) ilə birgə pandemiyanın doğurduğu (2020-2021-ci illər) iqtisadi problemlərin müəyyən edilməsi və aradan qaldırılması məqsədilə layihələr həyata keçirmişdir. Layihələr regionlar üzrə iqtisadiyyatın 25 kövrək sektorunun tədqiqi, təhlil hesabatının hazırlanması, böhranla mübarizə aparan kadr potensialının artırılması üçün KOS-nin texniki imkanlarının inkişafını əhatə etmiş, bizneslər üçün rəqəmsallaşma üzrə biznes inkişaf xidmətlərini təmin etmiş və bu xidmətlərə rəqəmsallaşma və konsultasiya ilə 530 sahibkarlıq müəssisəsi daxil edilmişdir.

Biznesdə və gündəlik həyatda rəqəmsallaşma 2019-cu il ilə müqayisədə 2020-ci ildə ölkədə rəqəmsal transformasiya üzrə indeksin 2,94-dən 3,06-ya artmasına gətirib çıxarmışdır.

Pandemiya və yeni şərtlər zamanı bizneslə məşğul olmada vurğu elektron ticarətin geniş həyata keçirilməsi və bunun üçün rəqəmsal platformaların istifadəsinin üzərinə düşmüşdür. *(2020-ci ildə e-ticarətin artımı 66 % - 32 milyard ABŞ dolları, yəni 2019-cu il ilə müqayisədə*

¹⁷ <https://www.tobb.org.tr/KobiArastirma/Documents/SMEs%20of%20Turkey%20Report%202020.pdf>

təqribən 52 % artım təşkil etmişdir)¹⁸. Türkiyə Hökuməti, xüsusən bütün ölkə iqtisadiyyatının 1/3-ni tutan istehsal sənayesində rəqəmsallaşma prosesinin inkişafı üçün 700-ə yaxın layihənin dəstəklənməsi məqsədilə 274 milyon TL (təqribən 39 milyon ABŞ dolları) ayırmışdır.

2020-ci ildə e-ticarət sektorunun təxminən 50 % genişlənməsi və 2021-ci ilin ilk yarısında 75 % böyüməsi e-ticarət sektorunun orta hesabla 10 milyard TL (təqribən 1,4 milyard ABŞ dolları) investisiya yatırmasına gətirib çıxarmışdır.

Həmçinin bu Türkiyədə topdansatışdan başlayaraq qlobal enerji sistemində analitik alətlərə malik platformaya qədər yeni startapların həyata keçirilməsinə səbəb olmuşdur.

Pandemiya zamanı İT texnologiyalarından istifadə edilən belə innovativ yanaşma və distant iş investisiyalar, yeni iş yerləri üçün imkan yaradır, iqtisadiyata müsbət dəyişikliklər gətirir.

Bütün yuxarıda qeyd olunan tədbirlər və bir çox digərləri Türkiyənin iqtisadiyyatının artmasına səbəb olmuşdur. Türk Statistika Qurumunun (TUIK) məlumatına əsasən, 2021-ci ildə ölkənin ÜDM-ni 11 % artmışdır (cari qiymətlərlə).¹⁹

İqtisadiyyatın rəqəmsallaşmasında, xüsusilə İKT-nin təşkilati modellərə təsirinin artması müşahidə olunur²⁰ və bu biznesin məhsuldarlığının artmasına şərait yaradan idarəetmə prosesində müasir rəqəmsal texnologiyaların həyata keçirilməsinin göstəricisidir.

Türkiyənin dövlət orqanları, xüsusən Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı və Dəstəklənməsi İdarəsi (KOSGEB) kiçik və mikro bizneslər üçün süertli yardımın asanlaşdırılması üçün proqramlar işləyib hazırlamışdır. Həyata keçirilən proqramlar çərçivəsində, xüsusilə istehsal sektorlarında yalnız mövcud iş yerlərinin saxlanması deyil, eyni zamanda məşğulluğun artması nəzərdə tutulmuşdur.²¹

Həmçinin qadın sahibkarlığının dəstəklənməsi dövlət proqramları çərçivəsində mühüm yer tutur və qadınların rəhbərlik etdiyi KOS subyektləri dövlətdən 40 % əlavə maliyyə dəstəyi əldə edir.²²

Türkiyədə KOS-nin inkişafının qorunub saxlanması üçün hökumətin səylərinin davam etdirilməsi biznesin hökumət sektoru və yalnız maliyyə

¹⁸ Xinhua.net: Roundup: Turkey's e-commerce sector hits new heights amid COVID-19 pandemic - <https://inlnk.ru/yOK6j7>

¹⁹ <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Quarterly-Gross-Domestic-Product-Quarter-IV:-October-December.-2021-45548>

²⁰ <https://www.tubisad.org.tr/en/news/detail/TUBISAD-announces-Turkeys-digitalization-grade/132/2800/0>

²¹ KOSGEB - <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/7579/proje-ozeti>

²² KOSGEB - <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/destekdetay/1233/kobi-finansman-destek-programi>

dəstəyi deyil, həmçinin biznesin idarə edilməsi üzrə konsultasiyaları təmin edən xüsusi agentliklərlə sıx əməkdaşlığından asılıdır.

KOS-nin innovativ fəaliyyəti, adətən dövlətdən maliyyə və konsultasiya dəstəyinin sabitliyindən asılıdır. Sabitliyə əminlik inkişaf və iqtisadi artımın təminatıdır.

III. NƏTİCƏ

TÜRKPA üzv dövlətləri daxil olmaqla, bir çox ölkələr pandemiya böhranının qarşısını almaq və dövlətlərin iqtisadiyyatlarını qoruyub saxlamaq üçün Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF) və Dünya Bankından (DB-dən) maliyyə dəstəyi almışdır. Yalnız BVF üzv dövlətlər üçün 110 milyard ABŞ dolları səviyyəsində təcili maliyyə dəstəyi ayırmışdır.

Qapanmalar və sərhədlərin bağlanması dövlətlərə, xüsusən də inkişaf etməkdə olanlara onların zəifliklərini və əmtəə idxalından güclü asılılıqlarını nümayiş etdirmişdir. Bu vəziyyət ölkələri iqtisadi siyasətə yenidən baxmağa sövq etmişdir.

Pandemiya mövcud istehsalçıları daxili ehtiyacları ödəmək üçün bizneslərini yenidən profiləşdirməyə sövq etmişdir. Bu KOS-də idxalı əvəz etmək üçün zəruri şərtidir.

Biznesə və onun subyektlərinə dövlət tərəfindən xüsusi məqsədyönlü dəstək onun konkret müsbət nəticələrinə zəmanət verir. Biznesin mikrokreditlərlə dəstəklənməsi, istehsal olunan məhsulların satışının logistik zəncirinin yaradılması və onun ixraca çıxarılması dövlətlərin iqtisadiyyatının həm mikro, həm də makroiqtisadi göstəricilərini artırır.

Yerlərdə müvafiq infrastruktur və xidmətlərin çatışmazlığı ölkələrdə turizm potensialının inkişafını ləngidir.

Pandemiya və onun təsirləri rəqəmsallaşma prosesləri və daxili yönümlü iqtisadi fəaliyyətə təkan vermişdir.

Milli qanunvericiliklərə edilən düzəliş və dəyişikliklər bizneslə məşğul olmanın asanlaşdırılması tədbirlərinin müvəqqəti deyil, daimi əsasda həyata keçirilməsinin mümkün olduğu reallığını əks etdirmişdir. Biznes üçün daha çox güzəştlərlə daha çox biznes kölgədən çıxacaq, beləliklə, büdcə daha çox gəlir əldə edəcəkdir.

Elektron ticarətdə artım müşahidə olunur ki, bu da hüquq və maraqların qorunması, bütün aktorların məsuliyyətinin təmin edilməsi üçün Hökumətdən müvafiq reaksiya tələb edir.

Pandemiyadan sonra iqtisadiyyatın və biznesin inkişafı 4-cü sənaye inqilabı ilə bağlıdır. Yeni texnologiyalar, müasir rəqəmsal kommunal və digər xidmətlərin biznes prosesinin səmərəliliyini artırılması, iqtisadiyyatda korrupsiya səviyyəsinin azaldılması, iqtisadiyyatın rəqəmsallaşması və avtomatlaşdırılmasına xidmət etməsi nəzərdə tutulmuşdur.